

ADALÉKOK ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG APRÓ- ÉS TÖRPEFALVAINAK TÁRSADALMI JELLEMZŐIHEZ KÓKAI SÁNDOR

SOCIAL INDICATORS OF THE SMALL AND DWARF VILLAGES IN NORTHEASTER HUNGARY

Based on the results of the research on tiny and dwarf villages in Northeastern Hungary the dimensions of geographical differences and the inequality of future opportunities can be given. It is highly probable that in the following decades the problem of the depopulation of some of the tiny and dwarf villages or their socio-economic transformation will have to be addressed, as well as the reproduction of growing social difficulties. This latter problem can be predicted by the fact that the population of villages with overwhelmingly Roma population (e.g. Csenyété, Tormanádaska, Szendrölád, etc.) is growing, which can strengthen the tendency of increasing segregation. According to statistics it is unambiguous that chiefly young, educated people leave tiny and dwarf villages. Without changing the unfavorable demographic processes the preservation and development of local values is highly questionable. This would require the continuous development of human resources, too. The population of tiny and dwarf villages located on the periphery of the region may increase, the age structure may be favorable, however these villages are characterized by ethnic segregation, low education, and extremely bad employment and income levels. Due to the deficiencies in public transport and the high number of villages with dead-end roads even the most basic services provided by institutions are not adequate. The attractiveness of villages is worsened by the deficiencies in the local infrastructure, and the mostly degraded environment of settlements.

1. BEVEZETÉS

A hazai településhálózat egyik leggyakrabban vizsgált csoportja az ötszáz főnél alacsonyabb népességszámot tömörítő apró- és törpefalvak. Közismert tény, hogy Magyarország településállományának 1/3-a tartozik az apró- és törpefalvak kategóriájába. Ugyanakkor az össznépesség alig 2,8%-ának adnak otthont. Mindezek ellenére kiemelt figyelem irányul lakóinak társadalmi-gazdasági helyzetére, a települési tér változásaira, a földrajzi környezet átalakulására vagy éppen az ott élők életmódjának, illetve jövőképeinek várható tendenciáira. E témakörök mindegyike külön-külön is könyvtárnyi, kiváló összegző és résztanulmányokat megjelenítő szakirodalommal rendelkezik (pl. BELUSZKY – SIKOS 1982, TÓTH 1989, 1999, 2011, G. FEKETE 2007, 2008, 2009, PÉNZES 2010, 2011, DÖVÉNYI 2003, BAJMÓCY – BALOGH 2002, CSAPÓ 1999, BELUSZKY – KOVÁCS 2011, GULYÁS 2008 stb.), bizonyítva, hogy a kutatók számára sem közömbös milyen folyamatok zajlanak apró- és törpefalvainkban, legyenek azok az agglomerációkban (TÓTH 1999) vagy a határmentén (pl. G. FEKETE 2009, CSAPÓ 1999 stb.). E településcsoport differenciálódása az egyes belső törésvonalak mentén térben és időben folyamatosan zajlik, változnak azok a határ- és választóvonalak, amelyek elérése minőségileg és mennyiségileg új helyzetet eredményez. Tanulmányomban az elmúlt évtizedben lezajlott társadalmi változások statisztikai adatokkal reprezentálható változásainak – ko-

ránt sem teljes – bemutatására és elemzésére törekszem Északkelet-Magyarországon. A vizsgált települések száma (184 db), inhomogenitása, eltérő földrajzi környezete és területi differenciáltsága lehetőséget biztosít a regionális sajátosságok kiemelésére megyei, kistérségi és lokális viszonylatokban egyaránt.

2. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG TELEPÜLÉSHÁLÓZATI SAJÁTOSSÁGAI

A régió két megyéje Szabolcs, Szatmár, Bereg, Gömör és Kishont, Abaúj-Torna, Borsod, Zemplén Trianon utáni töredékeiből lett összerakva 1950-ben. A közigazgatási keretek változásai az elmúlt évtizedekben a természet adta organikus fejlődési mintázatot csak részben befolyásolták, melynek napjainkig ható következménye, hogy a települési tér egymáshoz többé-kevésbé szorosan kapcsolódó kisebb-nagyobb mozaikokra és mikro régiókra tagolódik. Azaz a történelmi fejlődés eredményeként Északkelet-Magyarország olyan policentrikus településhálózatú régió, ahol a központok erőterei, irányító-szervező hatásai csak szűkebb-tágabb körzetükre terjednek ki. Az apró- és törpefalvak nagy része e relációban is kedvezőtlen, hátrányos elhelyezkedésű.

A borsodi, abaúji és zempléni régiók településszerkezetének történeti fejlődését elsősorban a folyóvölgyek, mint természetes közlekedési útvonalak alakították, melyek mentén füzérszerűen sorakoznak a kisebb-nagyobb centrumok. A településszerkezet másik meghatározó fontosságú erővonala az ún. „vásárvonal”, melynek központjai a hegyvidék és a síkság találkozásánál alakultak ki. E központok képezik napjainkig a településhálózat legenergikusabb pontjait. A településhálózat másik pólusán, elsősorban a dombvidékeken (pl. az Abaúji-Cserháton, Hegyközben stb.) jellegzetes apró- és törpefalvas településszerkezetet találunk, ahol sok a zsáktelepülés. Északkelet-Magyarország Alfölddel határos peremén nagyobb területű és lakosságú, ritkább textúrájú településhálózat jellemző, melynek kialakulásában a 16–17. századi török hódoltság döntő szerepet játszott. E tény a nagyobb lakosságú védett helyek megmaradását eredményezte, az egykor az Alföldön is jellemző aprófalvas struktúra pusztulása mellett, amint ezt a dél-borsodi, a szabolcsi és a szatmár-beregi táj települései is mutatják.

A természetföldrajzi adottságok és a több évszázados társadalmi-gazdasági fejlődés eredménye, hogy az Északkelet-magyarországi régióban magas a települések száma (587 település, ebből 58 város), ugyanakkor a városi népesség aránya (56,5%), a legalacsonyabb az ország régiói között. E legkevésbé urbanizált régiókban az országtól nagyobb hangsúlyt kapnak a településhálózat legkisebb elemei.

3. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG APRÓ- ÉS TÖRPEFALVAINAK DEMOGRÁFIAI SAJÁTÓSÁGAI

Északkelet-Magyarország apró- és törpefalvainak funkciója, szerepe és helye a demográfiai folyamatokban történelmi korszakonként is változott. Az utóbbi évtizedekben történt nagyarányú társadalmi-gazdasági változások közvetve vagy közvetlenül kihatottak a népesedési viszonyok alakulására is. A népességszám csökkenésétől, a belső vándorlás átstrukturálódásán át a foglalkoztatottságig markáns változások zajlottak, területenként, településenként eltérő méreteket, arányokat öltve. E kontextusból az alábbiakban a vizsgált települések néhány demográfiai sajátosságát, ezek gazdasági fejlettséggel korrelációban lévő elemeit és összefüggéseit emelem ki. Az aprófalvakra jellemző demográfiai sajátosságok nagyrészt társadalmi-gazdasági okokra vezethetők vissza. Az emberi erőforrások struktúrája, sokszínűsége hű lenyomata a gazdasági fejlettségnek is. Ahhoz, hogy e tekintetben is egzaktabb válaszokat adjunk és kapjunk, meg kell vizsgálni az emberi erőforrások mennyiségét, képzettségét és minőségét.

3.1. AZ APRÓ- ÉS TÖRPEFALVAK NÉPESSÉGSZÁM VÁLTOZÁSA

A vizsgált régió apró- és törpefalvainak népessége az elmúlt négy évtizedben az országos és megyei átlagoknál nagyobb ütemben csökkent (*1. táblázat*). A népességfogyás okai között szerepel az országos átlagnál nagyobb, de így is alacsony termékenység, a relatív magas halandóság és a népesség rosszabbodó korösszetétele, de évtizedek óta magas a vándorlási veszteség is. A demográfiai erózió a régióon belüli kistérségeket nem egyformán érinti, a vizsgált két megye apró- és törpefalvainak differenciái mellett az egyes mikroregiók (pl. Cserehát, Hernád-völgy, Hegyköz, Bodroghöz stb.) területi differenciái és sajátosságai is jól kirajzolódnak, ami a tematikus térképeken is megfigyelhető, de az alábbiakban rövid, olykor – a terjedelmi korlátok és az adatbázis nagysága miatt – vázlatos szöveges elemzéseket is végzek, bemutatva a fontosabb ok-okozati összefüggéseket. Az utóbbi évtizedben az apró- és törpefalvak esetében a népességszám igen hektikusan alakult, melynek területi sajátosságai is kirajzolódnak (*1-2. ábra*), azaz a népesség területi megoszlása a 21. század elején tovább polarizálódott. Az országhatár mentén és a Hernád völgyében a települések népessége erőteljesebben csökkent, e települések halmozottan hátrányos helyzete nem változott.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye 358 településének lakónépessége a 2011. október 1-jei népszámlálás alapján 686,3 ezer fő volt, 7,8 százalékkal kevesebb, mint 2001-ben. 2001-2011 között a megyében 54 településen emelkedett, egyben azonos maradt, a többiben csökkent a lakónépesség 2001-hez képest. A 200 fő alatti településeken 22 százalékkal, a 200–500 fő közöttiekben 15 százalékkal csökkent a népesség. Legnagyobb mértékben, 59%-kal Felsőregmec népessége nőtt, és leginkább Litka lakossága fogyott (58 %-kal). A megye lakónépességének 24 százaléka Miskolcon, 34 százaléka a többi 28 városban, 41 százaléka a községekben és nagyközségekben élt.

1. táblázat. Az Északkelet-magyarországi régió apró- és törpefalvainak népessége (1970-2011)
 Table 1: Population of small and dwarf villages in Northeastern Hungary

	1970	1980	1990	2001	2011
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	776750	809468	761963	744404	686266
Borsod-Abaúj-Zemplén aprófalvai	64835	53627	43129	40225	33741
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	565557	593829	572301	582256	559272
Szabolcs-Szatmár-Bereg aprófalvai	20001	16618	13688	13200	11619

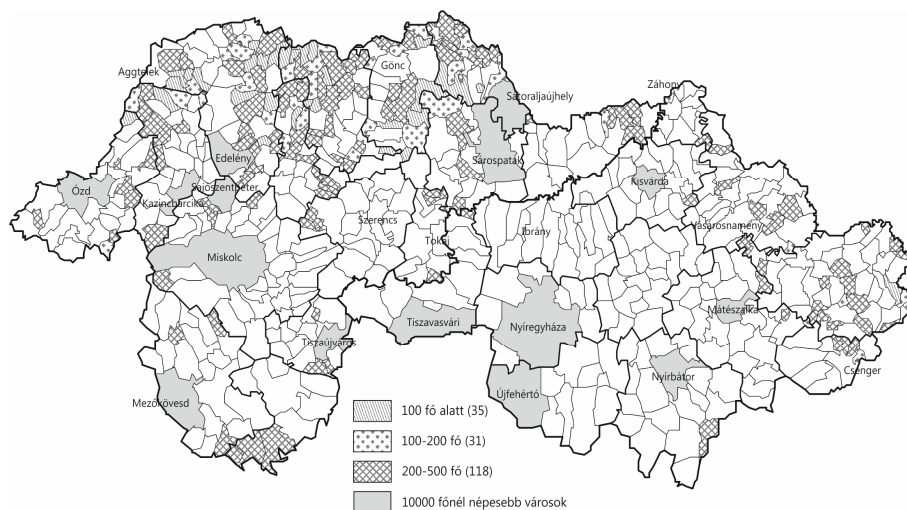
Forrás: Népszámlálás 2011.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népessége a 2011. évi népszámlálás időpontjában 559,3 ezer fő volt, 3,9 százalékkal kevesebb, mint a 2001-ben. 2001–2011 között a megye 229 településéből csupán 38-nak, a települések 17 százalékának a népessége emelkedett: 54 százalékának 0–8,0 százalék között, 16 százalékának 8,1–12,0 százalék között, 13 százalékának ezt meghaladóan csökkent a lakossága. Legnagyobb, 10 százalék fölötti növekedés három kistérségben: Magosligeten, Nyírpilisén és Uszán volt, ahol az alacsony népességszámból eredően a kisszámú változások is jelentős ütemváltozással jártak. Legnagyobb csökkenést, 30 százalék körülit ugyancsak néhány kis lélekszámú település (Mátyus, Nagyhódos, Jánd, Tákos, Tivadar) mutatott. A megye lakónépességének 21 százaléka a megyeszékhelyen, 33 százaléka a többi városban (28 db), 46 százaléka a községekben élt.

A lakónépesség településnagyság szerinti arányát vizsgálva megállapítható, hogy az apró- és törpefalvak aránya Borsod-Abaúj-Zemplén megyében magasabb (37,5%), a kistérségek közül az edelényi 46 településéből 29 lélekszáma, az encsi 35 településéből 24 lélekszáma nem érte el az ötszáz főt, de például Debréte, Gagyapáti, Keresztéte, Percse, Sima, Tereszténye, Tornakápolna, Tornabarakony népessége 50 főnél is kevesebb (1. ábra).

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye településeit tekintve is igen számottevő különbségek alakultak ki. A megyében az apró- és törpefalvak (38 db) településhálózati aránya mérsékeltebb (18%), melyek 95%-a területileg a Szatmár-beregi síkságra koncentrálódik. A mikrorégió a megye területének több mint negyven százalékát teszi ki (2173 km²), ahol 113 településen (20 db beregi és 93 db szatmári) 150.278 fő (a megye népességének 26%-a) élt 2011-ben. A Fehérgyarmati kistérségben a települések átlagos népessége csupán háromtizede (697 fő) a megyei átlagnak, míg a Vásárosnaményi, ill. Csengeri kistérségben is kevesebb, illetve alig több mint fele.

1. ábra: Északkelet-Magyarország apró- és törpefalvainak területi elhelyezkedése és népességszáma
 Figure 1: Population and situation of small and dwarf villages in Northeastern Hungary

3.2. A NÉPESSÉGSZÁM VÁLTOZÁSÁT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK

3.2.1. Természetes szaporodás/fogyás értékei

Az ország valamennyi megyéjében természetes fogyás alakult ki 2001–2011 között, ami Szabolcs-Szatmár-Beregben és Pest megyében volt a legkisebb. Északkelet-Magyarország esetében is természetes fogyásról beszélhetünk (4,8 ezrelék), mely a legmagasabb érték a régiók közül (országos átlag: 3,8 ezrelék). Borsod megye falvaiban a régió átlagánál lassabban fogy a népesség, a magasabb születésszámnak köszönhetően.

A természetes szaporodás/fogyás arányát tekintve a régió települései között kisebb-nagyobb különbségek figyelhetőek meg. Természetes fogyás abból fakad egyrészt, hogy az élveszületések aránya a térség egészét vizsgálva fokozatos csökkenést mutat és napjainkra rendkívül alacsony értékeket ért el. Vilyvitány, Nagyhuta és Kishuta településeken egyetlen gyermek sem született 2008-ban. Nagyhuta, Kishuta, Vágashuta és Füzérkajata természetes fogyása -20 ezrelék alatt volt.

Az élveszületések száma a fejletlenebb kistérségek apró- és törpefalvaiban (pl. Abaúj-hegyközi, Bodroghelyi) a legmagasabb, ahol a roma lakosság aránya is magasabb az országos átlagnál. Ezzel párhuzamosan e településeken fiatalodik a lakosság, ellentétben a regionális trenddel. A születési ráta 9,7 ezrelék, meghaladja az országos átlagot, s Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a legmagasabb. A születések aránya erősen korrelál az etnikai összetétellel például a Bodroghelyi, az Aggteleki-karszt, a Cserhát és a Zempléni-hegység falvaiban, azaz itt a legmagasabb. Alacsonyabb értéket azokban az előregedett apró- és törpefalvakban vesz fel, ahol alacsony a romák

aránya. A száz 15 éves és idősebb nőre jutó összes élve született gyermekek száma Szabolcs-Szatmár-Bereg (175) után Borsod-Abaúj-Zemplénben (166) a legnagyobb, az országos átlagnál 19-cel magasabb. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében az országos átlaghoz képest magasabb a két és a három, valamint a négy és több gyermeknek életet adó nők aránya is. A vizsgált Borsod-Abaúj-Zemplén megyei települések között öt olyan apró- és törpefalu is található, ahol a négy és több gyermeket szült 15 éves és idősebb nők hányada kimagasló (34% feletti) volt, ezek: Felsőregmec, Tornanádaska, Bódvalenke, Csenyete, Fáj.

A Szatmár-beregi apró- és törpefalvak egynegyedénél átlagosan 1,4 - 6,2‰-es természetes szaporodás (pl. Botpalád, Cégénydányád, Csaholc, Darnó, Garbolc, Magosliget, Uszka, Rozsály, Tiszacséce stb.) jellemző. Az erőteljes növekedés főképpen azoknál a településeknél tapasztalható, ahol a roma népesség száma jelentős. Természetes fogyás a települések háromnegyedében tapasztalható, melynek mértéke kiemelkedően magas Hermánszeg (18,2‰), Kishódos (22,7‰), Kisnamény (21,0‰), Panyola (17,7‰), Nemesborzova (21,1‰), Nagyhódos (55,1‰) településeken.

3.2.2. Belföldi vándorlási egyenleg

A népességszám alakulását markánsan befolyásolja a vándorlások volumene és irányultsága. Vándorlási veszteség megyéink felében fordult elő, Borsod-Abaúj-Zemplénben és Szabolcs-Szatmár-Beregben volt országosan a legnagyobb. Borsod-Abaúj-Zemplénben a vándorlási veszteség 30,7 ezer fővel csökkentette a megye népességét 2001 és 2011 között. Szabolcs-Szatmár-Beregben a vándorlási veszteség 18 ezer fővel csökkentette a népesség számát 2001 és 2011 között.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye településeiből az elvándorlás dominál, bár néhány apró- és törpefalunak pozitív a vándorlási mérleg. A megyében 249 településről többen költöztek el, mint ahányan odaköltöztek. A Hernád völgy tizennyolc apró- és törpefaluja pozitív vándorlási egyenleggel rendelkezett 2001 és 2010 közötti évek átlagát tekintve. A vizsgált települések között pozitív vándorlási különbözetű (pl. Felsőregmec, Vágáshuta, Nagyhuta, Nyíri stb.), viszont nagy (-10 ezrelék alatti) negatív különbözetűek is vannak (pl. Füzérkomlós, Vilyvitány, Pusztafalu, Füzér stb.). A megyéből a fentiek ellenére az egyirányú elvándorlás a jellemző. A képzett fiatalok a jobb munkalehetőségek és a magasabb életszínvonal reményében Magyarország nyugatabbi régióiba vándorolnak. Helyükre érkeznek a romák az ország többi részéről, mivel itt olcsóbb a megélhetés és jobban be tudnak illeszkedni a helyi társadalomba.

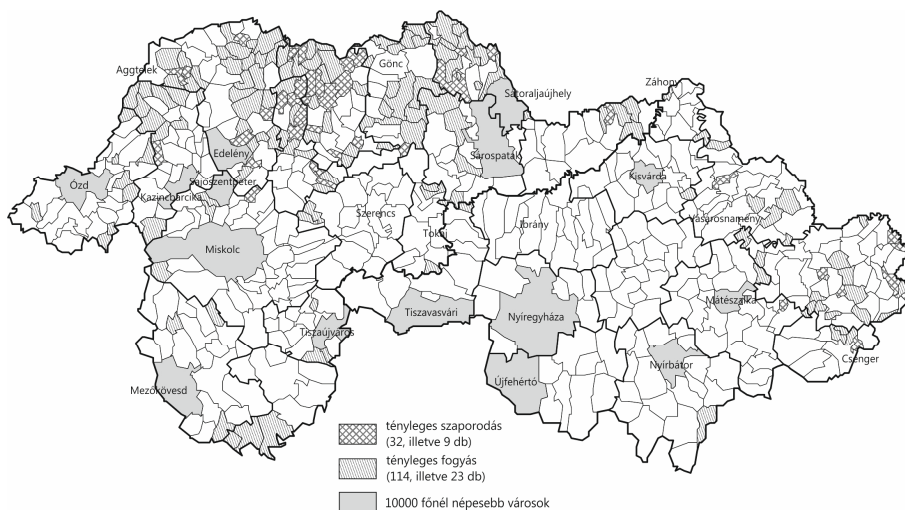
Szatmár-Bereg apró- és törpefalvaiban az elvándorlók száma meghaladja a letelepülőkét, azaz a vándorlás egyenlege negatív (1,2‰/év). Ez az érték a mikrorégióon belül erősen változó. Ezer lakosra vetített vándorlási különbözet 16 településben pozitív, 22 településnél negatív. Az elvándorlás leginkább itt is a fiatalok népességét érinti, ennek következtében jelentősen növekszik a 60 éven felüliek aránya.

3.2.3. Tényleges szaporodás/fogyás

A legnagyobb népességfogyással jellemezhető falvak differenciáltan helyezkednek el (2. ábra), ahol 2001 és 2010 között is feltartóztathatatlanul folytatódott a demográfiai erózió: pl. Kéked (51 fő=20,9%), Abaújvár (91 fő=28,2%), Hernádkércs (80 fő=23,0%), de súlyos demográfiai erózió jellemezte Füžér, Füžérkajata, Füžérradvány, Pusztafalu és Vilyvitány településeket is. Ugyanakkor a miskolci agglomerációhoz kapcsolódó aprófalvakban napjainkig jelentős a népességnövekedés (pl. Sóstófalva népessége 9,4%-kal gyarapodott az utóbbi évtizedben). A népességnövekedés másik területe a Hernád-völgy középső szakasza, ahol az Encshez kapcsolódó kis és középfalvak etnikai alapú népességnövekedése jellemző (pl. Hernádszentandrás, Forró, Méra, Ináncs stb.). A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei apró- és törpefalvak közül mindössze nyolc népességszáma emelkedett 2002-2010 között, míg 30 db a tényleges fogyás stádiumába került.

2. ábra. A vizsgált települések tényleges szaporodása, illetve fogyása (2001-2010)

Figure 2: Population change

3.3. A NÉPESSÉG KORSTRUKTÚRÁJA

A népesség kormegoszlási adatai szerint Borsod-Abaúj-Zemplén megyében az országos átlaghoz (gyermekkorúak 15%, időskorúak 24%) képest magasabb a gyermekkorúak (16%) és alacsonyabb az aktív (62%), valamint az időskorúak aránya (23%). Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében az országos átlaghoz képest a legmagasabb a gyermekkorúak (17%) alacsonyabb az aktív (63%), valamint az időskorúak aránya (20%). Az átlaghoz képest igen jelentős eltéréseket mutatja, hogy 2011-ben már több olyan

törpefalu is volt Borsod-Abaúj-Zemplénben, ahol nem élt gyermekkorú személy (pl. Debréte, Teresztenye, Tornabarakony stb.), ezzel ellentétben olyan település is előfordult, ahol a száz 15–59 éves személyre jutó gyermekek száma a megyei átlag (27) háromszorosát is meghaladta, például Tornanádaskán (90), Csenyétén (88). A megyében 24 olyan település található, ahol a gyermek- és időskorúak száma nagyobb, mint az aktív korúaké (pl. Tornabarakony, Varbóc, Teresztenye, Litka, Debréte stb.).

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében száz családra 116 gyermek jutott. Tornanádaska (259) és Abaújszolnok (256) jelentette 2011-ben a rekordot, azonban száz családban több mint kétszáz gyermek élt Fájban (240), Gagypátiban (233), Felsőregmecen (232), Gagybátoron (220), Kiscsécsen (220), Csenyétén (216), Szakácsiban (203) és Szendrőladon (203). E települések közös vonása, hogy mindegyikükben 20 százalék fölötti volt a gyermekkorúak aránya, illetve e településeknél viszonylag magas a termékenység mutató értéke.

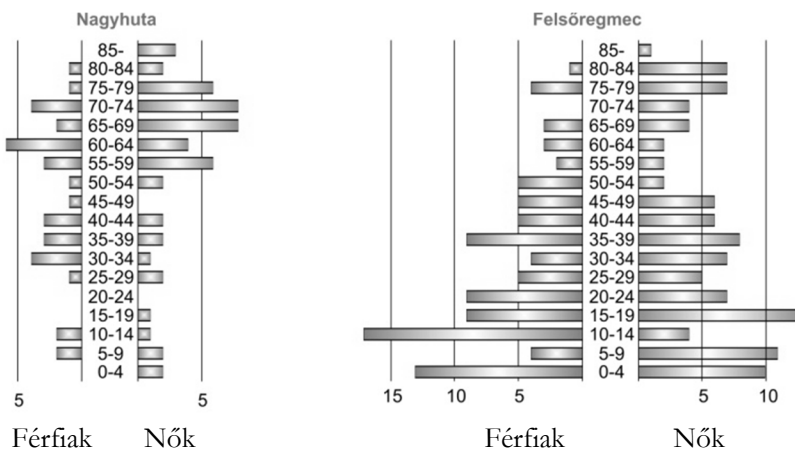
E tekintetben sem hagyható figyelmen kívül a gyermekkorúak aránya és családok szerinti megoszlása. A vizsgált régióban országosan is kiemelkedő a 15 évesnél fiatalabb gyermeket nevelő családok és azon belül a kiskorú gyermekek részesedése. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében száz családra 59 tizenöt évesnél fiatalabb gyermek jutott. A családok összességét tekintve a gyermek nélküliek és az egygyermekesek aránya hasonló, 32, illetve 34 százalék, a kétgyermekeseké 23 százalék, a három és többgyermekeseké pedig 11 százalék volt. A településméret csökkenésével jellemzően növekszik a gyermekek családonkénti száma, a legkisebbek esetén azonban a településmérettel együtt csökken. Legalacsonyabb átlagos gyermeklétszám a megyeszékhely mellett a megye keleti részén fekvő kis lélekszámú településekre jellemző leginkább. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a három és többgyermekesek kiemelkedően magas (9,2 százalék az országos átlag 6,5 százalékkal szemben) aránya jellemző, néhány 500 fő alatti népességű településen az átlag duplája.

A korstruktúra másik fontos aspektusa az öregedési index, a megyék között Szabolcs-Szatmár-Bereg (114) és Pest megye (126) után Borsod-Abaúj-Zemplénben (139) a legalacsonyabb, azaz lényegesen kedvezőbb az országos átlagnál (161). Az öregedési index értéke azonban Csenyétén 9, Tornanádaskán 10, viszont Varbócon, Beckskeházán, Kányban, Szőlősardón, Nagyhután 1000 feletti. Az időskorúak (60 év feletti) aránya a periférikus helyzetű – magas elvándorlással és természetes fogyással jellemezhető – településeken az átlagértéknél jóval magasabb (pl. Kékeden 25,5%, Hernádkércsen 25,2%, Abaújváron 26,4%, Szentistvábaksán 26,9%, Hernádszurdokon 29,4% stb.). A 70 éves és idősebb népesség aránya az apró- és törpefalvakban szintén meghaladta a megyei átlagot (11%), ezek közül is kiemelkedett néhány 100 fő alatti törpefalu (pl. Tornabarakony, Litka, Kány, Teresztenye stb.), ahol 62% és 43% között változott.

A korstruktúra települési szintű differenciáit jól mutatja Nagyhuta és Felsőregmec korfája (3. ábra). Nagyhután 2001-ben mindössze öt harminc év alatti férfi és kilenc harminc év alatti nő élt, ugyanakkor nyolc hatvanöt évnél idősebb férfi és huszonhét

hatvanöt évnél idősebb nő, akik Nagyhuta akkori lakosságának (88 fő) közel harminc százalékát tették ki.

3. ábra: Nagyhuta és Felsőregmec korstruktúrája
Figure 3: Age pyramid of Nagyhuta and Felsőregmec

Nagyhuta kedvezőtlen korstruktúráját mutatja, hogy a lakosság fele hatvan évesnél idősebb volt 2001-ben. Felsőregmec korstruktúráját tekintve a nagyhutai ellentéte, ahol az összlakosság (214 fő) közel hatvan százaléka a harminc év alatti korosztályhoz tartozott, s az öregedési index is mindössze 0,2 értéket mutatott. Nagyhuta 2011. évi adatai önmagukért beszélnek, a mindössze 73 fős településen nyolcszor magasabb a hatvanöt év felettek száma, mint a 14 év alattiaké, de Kishuta, Pusztafalu és Vágáshuta is visszafordíthatatlanul előregedett. Az előregedő korstruktúrájú falvakban a lakosság nagy része már túl van a produktív életszakaszán, ezért bármilyen gazdasági fejlesztésbe nehezen fog bele. Azaz éppen a vállalkozásra, változásokra hajlamos fiatal munkaképes korú népesség vándorolt el.

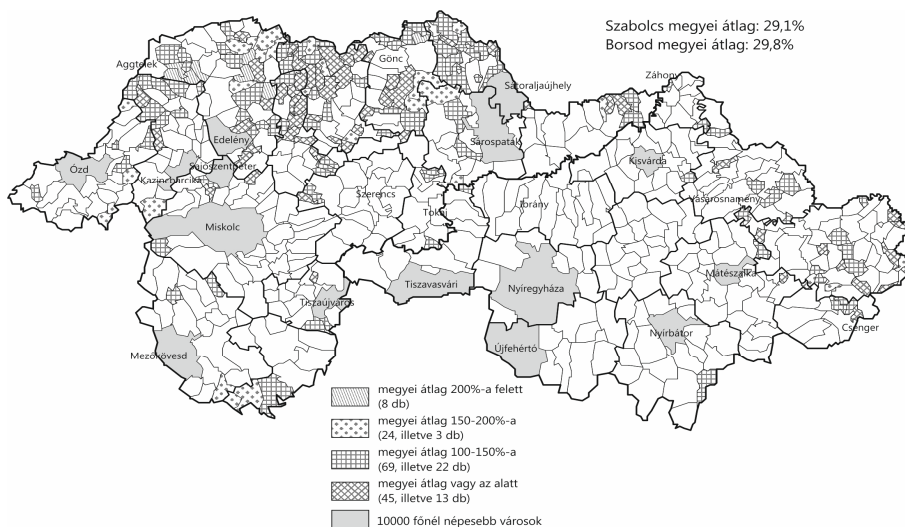
A legszélsőségesebb Hernádbúd esete, ahol romák nincsenek, az öregedési index 2,3 és a lakosság 46,4%-a nyugdíjas vagy nyugdíjszerű járadékot kap (4. ábra). Az egész vizsgált településcsoport egyik legkedvezőtlenebb természetes fogyással rendelkező településévé vált, alacsony foglalkoztatottsággal. Füzérkajata lakóinak több mint kétharmada (83 fő), Pusztafalu lakóinak több mint fele (114 fő), Nagyhuta és Kishuta lakóinak több mint negyven százaléka nyugdíjas.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 2011-ben száz gyermekkorúra (0–14 év) 114 időskorú (60 év feletti) jutott, szemben a 2001. évi 86 fővel. 1960-hoz viszonyítva az öregedési index megháromszorozódott. Az időskorúak magasabb aránya a megye apró- és törpefalvaiban nem járt együtt a gyermekkorúak alacsonyabb arányával, e településeken az is magasabb (21%) a megyei átlagnál, azaz a megyében még az apró- és

törpefalvak esetében sem alakult ki olyan szélsőséges korszerkezet, mint Borsod-Abaúj-Zemplén megye esetén.

4. ábra: Nyugdíjasok száma az összlakosság százalékában (2010)

Figure 4: Proportion of people over 60

A korstruktúra egy másik aspektusát áttételesen, de jól mutatja az összeírt háztartásokban élők száma. Tornakápolnán 71 százaléka, Teresztenyén 73 százaléka, valamint Tornabarakonyban 92 százaléka egyszemélyes háztartás volt 2011-ben. Ugyanakkor 15 százalék alatti az ilyen háztartások részesedése hat községben: Semjénben (14,5), Szinben (14), Szendrőládon (13), Fájban (12), Tornanádaskán (11) és Csenyétén (9,8), itt magas volt az egy háztartásban élők száma. Hasonló a helyzet a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei apró- és törpefalvakban. Az egy háztartásra jutók Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei száma 2,6 fő. A legnagyobb (3,55 és 3,61 fős) háztartásméretet két kis település, Uszka és Nyírpilis mutat. Az egyedülálló magas hányada itt is leginkább a kis lélekszámú, periférikus fekvésű településeket jellemzi. Legmagasabb (47 százalékos) egyedülálló arányt a közel 400 lelket számláló Ömbölyt jellemezte.

Korstruktúra tekintetében nagyon sajátosan alakul a Hernád-völgy településeinek helyzete, ahol a korábbi vizsgálataink (KÓKAI – DOBÁNY 2011) alapján megállapítottuk, hogy tíz százalék feletti roma lakosság (hivatalos népszámlálási adatokkal számolva, ami ténylegesen ennek többszöröse lehet) elegendő ahhoz, hogy fiatalos korstruktúra alakuljon ki, 0,8 vagy ettől kedvezőbb öregedési indexel. A Hernád völgyében tizenöt település tartozik e csoportba (pl.: Aszaló, Forró, Megyaszó, Hernádszentandrás stb.). Bár több faluban is 0,7 alatt van az öregedési index, azonban ez sem mindig kedvező, mivel a 0-14 év közötti fiatal korosztály magasabb arányát általában az alacsonyabb

életszínvonalon élők adják. Van azonban négy olyan település (Abaújvár, Csobád, Kéked, Zsujta), ahol a magas roma lakosság sem képes ellensúlyozni a magas elvándorlás eredményezte demográfiai eróziót, melynek eredményeként magas az öregedési index. Azokon a Hernád völgyi településeken (7 db), ahol a romák aránya 5-10% közötti, többé-kevésbé egyensúlyban van a fiatal és idős korosztály, azaz az öregedési index 0,9-1,1 közé esett (pl. Encs, Gesztely, Gönc, Halmaj, Pere stb.). A mikrorégió három városában is a 60 év feletti és a 14 év alatti lakosság létszáma közel azonos, azaz a népesség kicserélődésének folyamata lassúbb, de ott is folyamatos. A harmadik csoportba tartozó településeken (pl. Alsódobsza, Garadna, Hernádszurdok) a romák aránya alacsony, az öregedési index 1,5 feletti.

Értekes demográfiai sajátosságokat és összefüggéseket tárhatunk fel, ha megvizsgáljuk a száz lakott lakásra jutó lakók számát, azaz a laksűrűséget, amely Pest (278) és Szabolcs-Szatmár-Bereg (274) után Borsod-Abaúj-Zemplénben (262) a legmagasabb. A mutató meghaladja mind Északkelet-Magyarország (268), mind az országos átlagot (248). Mindez abból is adódik, hogy a megyében (166) viszonylag magas a termékenységi mutató (a száz 15 éves és idősebb nőre jutó összes élve született gyermekek száma), amely csak Szabolcs-Szatmár-Beregben (175) nagyobb. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei apró- és törpefalvakat vizsgálva a laksűrűség kiemelkedő Tornanádaskán (542), Csenyétén (527) és további nyolc településen (Fáj, Felsőregmec, Szendrőlád, Jákfalva, Köröm, Gadna, Kiscsécs, Bódvalenke) is 400-at meghaladó, azaz itt gyakorlatilag nincsenek tartósan lakatlan lakások. A települések csökkenő laksűrűségi mutató szerinti rangsorát záró Tornabarakonyban viszont száz lakásra alig 108 lakó jutott, de alacsony – 140-185 közötti – a mutató értéke Teresztenye, Varbóc, Debréte, Tornakápolna, Percse, Szőlősárdó, Kány, Zalkod, Égerszög, Litka és Nagyhuta településeken is, ahol a lakások 25-65 százaléka lakatlan. Az apró- és törpefalvakban a nem lakott lakások lakásállományon belüli hányada magas, Borsod-Abaúj-Zemplén megye 16 településen 50 százalék feletti. A nem lakott lakások aránya Tornakápolna, Tornabarakony és Vágáshuta településeken a legmagasabb, itt 65 százalék feletti.

3.4. A NÉPESSÉG ISKOLÁZOTTSÁGA

Északkelet-Magyarország népességének iskolázottsága folyamatosan javul. Növekszik a közép- és felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők népességen belüli aránya és egyre kisebb azok hányada, akik alacsony végzettséggel sem rendelkeznek. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a népesség 30 százalékának a legmagasabb befejezett iskolai végzettsége az általános iskola 8. osztálya, 22 százalékának a középiskola érettségi nélkül, 28 százalékának az érettségi, 13 százalékának az egyetemi vagy főiskolai oklevél. Vizsgálataink szempontjából az érettségizettek és a diplomások száma lehet fontos. Borsod-Abaúj-Zemplénben a 18 évesek és idősebbek 43 százalékának volt legalább érettségije (országos átlag 49%). Az érettségivel rendelkezők száma 2001 és 2011 között 21 százalékkal (235,4 ezer főre) nőtt. A 25 éves és idősebb népesség 14 százaléka rendelkezett egyetemi vagy főiskolai oklevéllel (országos átlag 19%).

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye lakóinak iskolázottsági mutatói is elmaradnak az országostól. A megyében a 18 éves és idősebb lakosság 38 százaléka szerzett érettségit, ez alacsonyabb, mint a főváros nélküli vidéki átlag (44%). Az érettségizettek aránya a 394 lelket számláló Uszán (5,3 százalék) a legalacsonyabb. A 25 évesek és idősebbek 13 százalékának volt diplomája, szemben a 2001. évi 8,3 százalékkal. A diplomások aránya a megyében 13 százalék, miközben az országos vidéki átlag 16 százalék, az országos átlag 19 százalék. A régió iskolázottsági mutatóit is alulmúlva – az adott korú népességhez viszonyítva – itt a legkevesebb diplomás, érettségizett és általános iskolát végzett személy.

Települési szinten még kedvezőtlenebb a kép, alacsonyan iskolázottak a már jól ismert észak borsodi apró- és törpefalvak, de Szamostatárfalván, Hetefejércsén, Kispaládon, Mándon és Önbölyön sem volt diplomával rendelkező lakos. Szentistvánbakán egy, Göncruszán kettő, míg Hernádbúdon három, Zsujtán és Hernádszentandrásón négy diplomával rendelkező lakos élt 2011-ben. Az iskolázottságban mutatkozó kedvezőtlen tendenciák történelmi okok és a társadalmi rétegződés megváltozásával is magyarázhatók, melynek eredménye a felsőoktatásban részt vevők számának növekedése. Mindezek ellenére a képzettségi hiányok ma is korlátozzák az elhelyezkedési esélyeket. A szakképzési kínálat sem tudott megfelelően alkalmazkodni a régió gazdasági igényeihez, amely így a munkaerő piaci problémák egyik fontos forrásává vált. A munkanélküliek között magas a piacképes szakképzettséggel nem rendelkezők, alacsony végzettségűek aránya, mely tovább nehezíti az elhelyezkedés lehetőségeit.

3.5. A LAKOSSÁG ETNIKAI-NEMZETISÉGI ÖSSZETÉTELE

A demográfiai folyamatok vizsgálatakor az etnikai összetételt is figyelembe kell venni. A 18. században megélénkülő népmozgások eredményeként megváltozott a régió etnikai összetétele, a szlovák, ruszin és német betelepülés (szervezett telepítés és spontán migráció) eredményeként kisebb-nagyobb etnikai-nyelvi szigetek és tömbök alakultak ki. Az elmúlt évszázad népességföldrajzi változásai általánosságban meggyeznek a hazánk egészére jellemző demográfiai folyamatokkal és tendenciákkal, azonban kiemelhető, hogy a roma népesség nem tudott és akart teljesen asszimilálódni, így napjainkra igen magas az arányuk. A roma nemzetiséghez tartozók – megyei népességen belül – legmagasabb arányban, Borsod-Abaúj-Zemplénben (8,5%) és Szabolcs-Szatmár-Beregben (8,0%) volt az országban, 2011-ben. Borsod-Abaúj-Zemplénben a nemzetiséghez tartozók (69 ezer fő) 85 százalékát a romák alkották. A 2001. évi népszámláláshoz képest számuk 25 százalékkal, 58,4 ezer főre emelkedett. A roma nemzetiséghez tartozók 41 százaléka 15–39 éves, 37 százaléka 14 évesnél fiatalabb. Közismert tény, hogy az etnikai összetétel egyik legsúlyosabb problémáját a roma lakosság egyre magasabb aránya jelenti. Becsült arányuk a statisztikai adatoktól jóval magasabb: Borsod-Abaúj-Zemplén megyében közel százezer, s az össznépesség 13,3%-a volt 2003-ban.

A romák a régió területén mindig is koncentráltabban voltak jelen, mint az ország legtöbb térségében. Ebben nagy szerepet játszottak a térség nehézipari beruházásai,

amelyek a szocialista iparosítás idején tömegével vonzották a régióba a képzetlen, olcsó, kétkezi munkaerőt. Ennek hatására egyes ipari centrumok és bányavidékek (Miskolc, Ózd, Salgótarján, stb. és a környező falvak) roma lakossága megsokszorozódott. Jelenleg a nagyvárosokban találjuk a legnagyobb tömegben a romákat, de a települési arányukat tekintve magasabb a falusi romanépeség. A roma népesség települési arányát az 5. ábra mutatja, s megállapítható, hogy a határ menti, illetve belső perifériákon található településeken a legmagasabb. A települések népességén belül legmagasabb arányban Csenyétén (89 százalék), Kiscsécsen (83 százalék) és Szakácsiban (80 százalék) vallották magukat roma nemzetiségűnek a válaszadók. A település népességének 50 százalékát meghaladó roma hányad jellemezte még Abaujszolnokot, Balajtót, Bereket, Bódvalenkét, Felsőregmecet, Lakot, Rakacát, Rakacaszendet és Tornanádaskát.

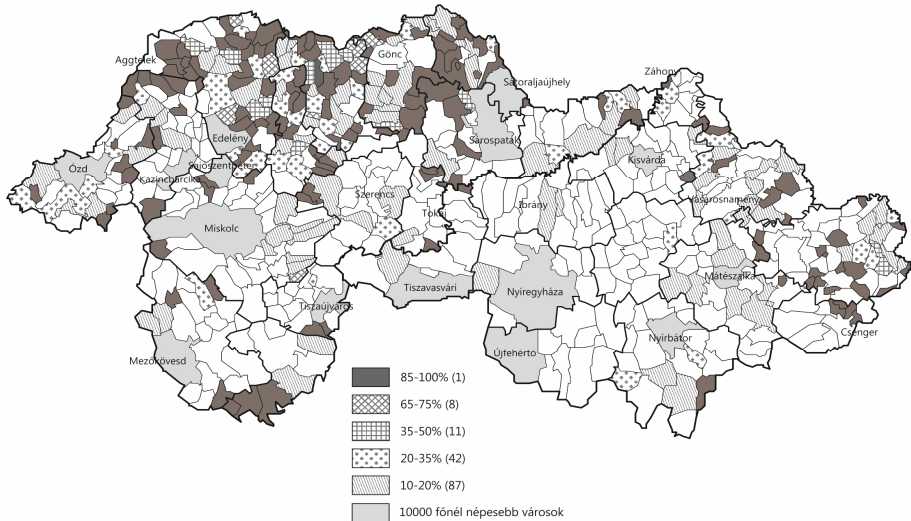
Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a 2011. évi népszámlálás idején valamelyik nemzetiséghez tartozónak 51 ezren vallották magukat. A megye legnépesebb nemzetiisége, a 45 ezer főt számláló, és a megyei nemzetiségiek 87 százalékát adó roma közösség volt. 2011-ben a magát Magyarországon romának valló népesség 14 százaléka élt Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Számuk az önbevalláson alapuló adatok szerint tíz év alatt 68 százalékkal nőtt, és a teljes népességen belüli arányuk csaknem kétszerese a 2001. évinek. 2011-ben a megye roma nemzetiségű lakosságának 4,9 százaléka a megyeszékhelyen, 32 százaléka a városokban, 63 százaléka a községekben élt. A népesség különösen nagy hányadát jelentették néhány községben; a Nyírtilisen lakók 66 százaléka, Uszkán 53 százalékuk, további 34 településen 20–42 százalékuk vallotta magát romának. A 15 éves és idősebb roma népesség 62 százalékának az általános iskola 8. osztálya jelentette a legmagasabb iskolai végzettséget.

A romák által nagyobb arányban lakott kistérségekben rontja a lakosság életesélyét, hogy e területek döntő többsége városhiányos, sok esetben aprófalvas, elnéptelenedő térség. E mikro régiókban a roma népesség szegregációja, lakóhelyi elkülönülése felerősödött. A Cserehát, a Hernád-völgy és a Galyaság aprófalvaiban számarányuk helyenként eléri az 50%-ot (KÓKAI – DOBÁNY 2011). A romák gettósodása a régió nagyvárosaiban és középvárosaiban is megfigyelhető.

A régió történelmi múltjából adódóan többnyelvű, többvallású. Nagyobb lélekszámban megtalálhatóak német, szlovák és ruszin nemzetiségű lakosok. Számuk a régió népességéből 2,6%. A ruszinok Észak-Borsodban és a Szuha patak völgyében jelentősebb (DOBÁNY 2010), míg a Zempléni-hegységben kisebb szórványokat (TAMÁS 2001) alkottak (pl. Komlóska, Mogyoróska stb.). A szlovák betelepülők tradicionális gazdálkodásuknak megfelelően a középhegység magasabban fekvő területeit szállták meg, alkalmazkodva az erdőlés és gazdálkodás térszíneire (pl. fűrészmalomok, üvegutak, vasolvasztók környéke). Németek csak kisebb számban érkeztek és zömmel a szőlő- és borgazdasághoz kapcsolódó intenzív gazdálkodáshoz kapcsolódtak (pl. Károlyfalva, Hercegkút, Rátka stb.). Szlovák nemzetiségűek esetében Répáshuta (48 százalék), Vágáshuta (41 százalék), Kishuta (40 százalék), Alsóregmec (36 százalék), Nagyhuta (32 százalék), Bükkszentkereszt (22 százalék), Füzér (20 százalék) emelhető

ki. A ruszin nemzetiségűek népességén belüli aránya magas Komlóskán (67 százalék), Irotán (62 százalék) és Filkeházán (49 százalék).

5. ábra. A roma népesség területi megoszlása Északkelet-Magyarországon (2011)
Figure 5: Spatial dispersion of the Romas'

3.6. A NÉPESSÉG GAZDASÁGI AKTIVITÁSA

A foglalkoztatottság az emberi erőforrások hasznosultságának hű tükörképe. A KSH 2011. évi adatai alapján Északkelet-Magyarországon az aktivitási arány jelentősen elmarad az országos értéktől. A gazdasági aktivitást jelző arányszámok mindkét megyében kedvezőtlenebb az országosnál. A gazdaságilag aktív népesség aránya az össznépességén belül országosan 45 százalék, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 41 százalék volt. A megyék szerinti csökkenő rangsort tekintve a gazdaságilag aktív népességén belüli aránya alapján Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye előtt a 18. helyen állt.

A népesség gazdasági aktivitás szerinti összetétele átalakult a 2001-es és a 2011-es népszámlálás között. A gazdaságilag aktív népesség száma 260,9 ezerről 283,9 ezer főre, aránya 35 százalékról 41 százalékra növekedett Borsod-Abaúj-Zemplénben. Az inaktív keresők részesedése – nagyrészt a nyugdíjkorhatár emelése miatt – 3,5 százalékponttal esett vissza. Településenként nagyon változó a népesség gazdasági aktivitás szerinti összetétele. A városok közül Tiszaújvárosban (50%) és Pálházán (47%) kiemelkedő a gazdaságilag aktív népességén belüli aránya, ezzel szemben Cigándon (34%), illetve Szendrőn és Borsodnádásdon (36–36%) alacsony. A falvakon belül a következő településeken tartozott a népesség legalább fele a gazdaságilag aktívak kö-

zé: Keresztéte (55%), Szuhafő (52%), Damak és Sajóivánka (51–51%), Bekecs, Bütös, Hejőkürt és Vadna (egyaránt 50–50%), ezzel szemben nagyon alacsony a részeseedésük az apró- és törpefalvakban például Felsőregmecen (13%), Gagybátorban (15%), valamint Bódvalenkén és Litkén (16–16%).

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a 2011. évi népszámlálás eszmei időpontjában 189 ezer foglalkoztatott (teljes népességen belüli arányuk 33,7 százalék), 41 ezer munkanélküli, 170 ezer inaktív kereső és 160 ezer eltartott személy élt. A megye lakosságának 41 százaléka tartozott a gazdaságilag aktív népesség körébe, az inaktív keresők 30 százalékot, az eltartottak 29 százalékot képviseltek. A gazdaságilag aktív népesség tekintetében a legalacsonyabb települési arány (22 százalék) az 1103 lelkes Mátyuson alakult ki. Azonban hat olyan apró- és törpetelepülés is volt, ahol a száz lakosra jutó foglalkoztatottak száma tíz fő alatt maradt (pl.: Kishódos és Kispalád 5-5 fő, Nyírpilis és Hetefejércse 8-8 fő, stb.). A leghátrányosabb településekben a teljes népesség mindössze 15-20 százalékát foglalkoztatják. Itt a háztartásban élők aktivitási jellemzői a legkedvezőtlenebbek közé tartoznak.

Az alacsony aktivitás összefüggésben van a régió gazdasági, ipari hanyatlásával, a munkahelyek megszűnése egyszerűen nem csak munkanélküliséget okozott, hanem a gazdaságilag aktív emberek leépülését, a munka világból való kivonulását is. Vannak olyan kistelepülések, ahol egy foglalkoztatottra három-öt nem dolgozó személy jut.

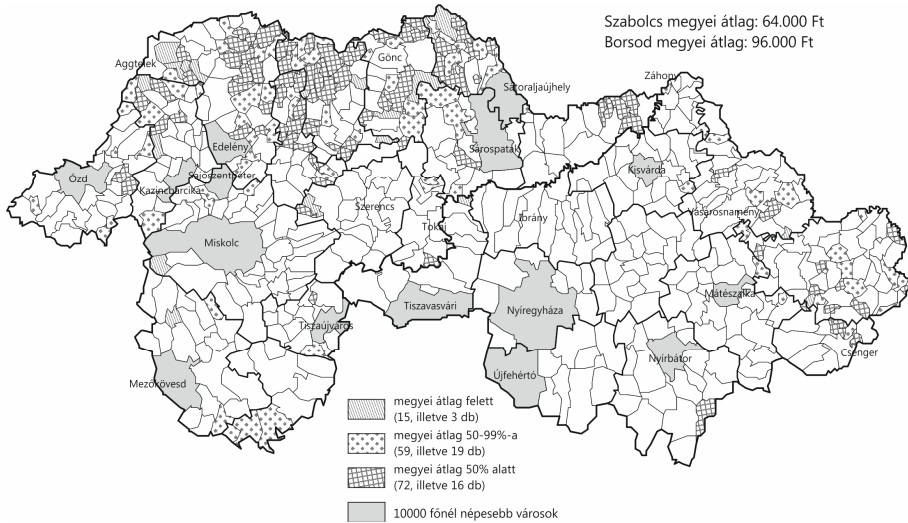
3.7. JÖVEDELMI KÜLÖNBSÉGEK

A jövedelmi helyzetet vizsgálva az országos átlagnál kevesebbet keresnek a munkavállalók Északkelet-Magyarország apró- és törpefalvaiban is (6. ábra). Egy lakosra a legkevesebb jövedelem a szatmári és a beregi településeken jutott, melyekben a megyei átlag (373 ezer forint) héttizede körül alakul. Az extrém értéknek tekintett Uszka (86.556 Ft) mellett négy olyan település is volt, ahol 150 ezer forint alatti az egy lakosra jutó adóalapot képező jövedelem (Nyírpilis 115.892 Ft, Kispalád 134.036 Ft, Kishódos 144.684 Ft). Borsod-Abaúj-Zemplén megyében Alsóregmec (88.383 Ft) és Hernádcéce (175.119 Ft) mellett még két olyan település van, ahol 250 ezer forint alatt volt az egy lakosra jutó adóalapot képező jövedelem (Vilmány 219.897 Ft, Hernádvécse 243.510 Ft). Mélyen az átlaga alatt maradt Abaújvár (264.273 Ft), Hernádbúd (274.289 Ft), Pere (305.597 Ft) és Hernádszentandrás (308.609 Ft) településeken (6. ábra).

Mindezek ellenére az aprófalvak és a szegénység összekapcsolódása még itt sem törvényszerű, de az aprófalvak 4/5-ében a területi hátrányok összeadódnak, általános szegénységhez vezetnek. A gettósodó és a hagyományos aprófalvakban koncentráltan van mindez jelen. A korábbi évek gazdasági problémái megjelennek a foglalkoztatási viszonyokban is. Régiós szinten a 2009. évi foglalkoztatottak száma 396,7 ezer fő, a munkanélküliek száma 71 ezer fő. A munkaképes korú (15-74 éves) népességből az aktívak (467,7 ezer fő) aránya 50,7% (az országos átlag 54,7%). A foglalkoztatási

arány 43,0%, ugyanez országos szinten 48,2%. A munkanélküliségi ráta a nemzetgazdaságon belül régióinkban a legmagasabb 15,2%, míg országos szinten 10,0%.

6. ábra: Személyi jövedelemadó egy állandó lakosra, 2010
Figure 6: Income tax per capita

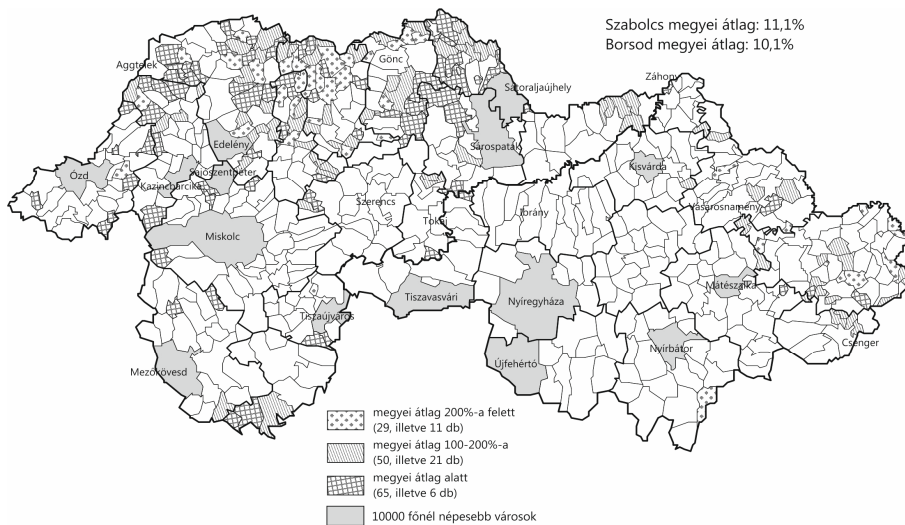

3.8. MUNKANÉLKÜLISÉG

A munkanélküliek száma 1990-től folyamatosan bővül. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei 52,1 ezer munkanélküli 2011-ben a teljes népesség 7,6 százalékát adta. A gazdaságilag aktív népességben belül a munkanélküliek aránya: 1990-ben 3,5, 2001-ben 20, 2011-ben 18 százalék volt. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 2011-ben a gazdaságilag aktív népesség 82 százaléka foglalkoztatott, 18 százaléka munkanélküli volt. A munkanélküliek 18 százaléka 4 éve vagy annál hosszabb idő óta keresett munkát, és 11 százalékuk soha nem dolgozott. A tartós munkanélküliek aránya Szabolcsban és Borsodban a legmagasabb az országban.

Északkelet-Magyarország apró- és törpefalvai az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtottak (pl. a munkanélküliségi ráta 40% feletti volt Felsőregmec, 20% feletti Bózsza, Nagyhuta, Nyíri, Füzérradvány településeken stb.), azaz e tekintetben strukturális válságövezetben helyezkednek el. A kedvezőtlen foglalkoztatási viszonyok a régió egészére jellemzőek, bár a régió belül az egyes apró- és törpefalvak között is markáns különbségek vannak (7. ábra).

7. ábra: A nyilvántartott álláskeresők száma az össznépesség százalékában (2010)
 Figure 7: Registered unemployed in proportion of total population

Az Északkelet-magyarországi régió kedvezőtlen munkaerőpiaci helyzetének megváltoztatása hosszabb távon tűnik lehetségesnek, mivel a munkavállalók jelentős része alacsony iskolázottságú és képzettségű, mely rétegnek a munkaerő-piac szinte alig kínál kereső foglalkozást. Ez súlyos problémát jelent egyrészt a rurális, aprófalvas településeken, valamint olyan városi településrészekben (Miskolc, Ózd), ahol a roma lakosság aránya a teljes lakosságon belül jelentősen meghaladja az országos átlagot. A romák mellett még számos csoportot veszélyeztetett a munkaerőpiacról való kirekesztődés tekintetében. Közéjük tartoznak az alacsony jövedelműeken belül a nagycsaládok, az időskorúak, vagy a régióban az országos átlag kétszeresét meghaladó arányú, több gyermeket egyedül nevelő szülők. A régió belső, illetve külső periferiáiról, az aprófalvas településekről nehézkes és lassú az eljutás a jelentősebb foglalkoztatási központokba, ami jelentősen rontja e településen élők elhelyezkedési és életlehetőségeit, arról nem is beszélve, hogy az alapellátás egy része is kivonul a régió apró- és törpefalvaiból (2. táblázat).

2. táblázat: Északkelet-Magyarország vizsgált apró- és törpefalvainak alapellátottsága (2000-2010)

Table 2: Basic infrastructure of the surveyed villages

Funkciók	Borsod-Abaúj-Zemplén megye		Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	
	van	nincs	van	nincs
ISDN vonal	90	56	17	21
Vezetékes gázhálózat	94	52	38	-
Szennyvízhálózat	75	71	15	23
Óvoda	41 (5 megszűnt)	105	11 (3 megszűnt)	27
Általános iskola	21 (28 megszűnt)	125	3 (6 megszűnt)	35
Háziorvos	10	136	2	36
Körjegyzőség	19	127	1	37
Postahivatal (2005)	72	74	30	8
Postahivatal (2010)	16	130	4	34
Vasútállomás	10	136	1	37
Benzinkút	4	142	2	36
Gyógyszertár	2	144	-	38
Kiskereskedelmi üzletek száma (2000-ben)	146 településen 380 db	-	38 településen 167 db	-
Kiskereskedelmi üzletek száma (2010-ben)	117 településen 241 db	29	36 településen 90 db	2
Vendéglátóhelyek	88	58	29	9

Forrás: KSH T-STAR adatbázisa

4. ÖSSZEGRZÉS

Az Északkelet-magyarországi apró- és törpefalvak vizsgálatának eredményeként kirajzolhatók a területi differenciáltság és ehhez kapcsolódó jövőkép esélyegyenlőtlenségének dimenziói. Az elkövetkező évtizedben az apró- és törpefalvak egy részének elnéptelenedésére, illetve társadalmi-gazdasági funkcióváltására csakúgy fel kell készülni, mint a szociális problémák újratermelődésére, növekedésére. Az utóbbit vetítheti előre, hogy nő azokban a falvakban a népességszám, ahol zömében roma lakosság él (pl. Csenyéte, Tornanádaska, Szendrőlád, stb.), ami fokozhatja a társadalmi szegregálódás erősödő tendenciáját. Az adatok alapján egyértelmű, hogy főként a képzettebb fiatalok hagyják el az apró- és törpefalvakat. A kedvezőtlen demográfiai folyamatok megváltoztatása nélkül igencsak kétséges az értékek megtartása és fejlesztése. Ehhez szükség lenne a humán-erőforrás folyamatos fejlesztésére is. A régió periferiáján elhelyezkedő apró- és törpefalvakban a lakosságszám emelkedhet, kedvező korstruktúrájú is lehet, azonban etnikailag szegregáltan, alacsonyabb iskolázottsággal, rendkívül kedvezőtlen foglalkoztatási és jövedelmi viszonyok között él. A tömegközlekedés hiányosságai, a zsákfalvas jellegből adódóan az alapellátást biztosító intézményrendszer szolgáltatásai sem megfelelők. A települések vonzerejét rontja a hiányos települési infrastruktúra, a települési környezet nagy részének leromlott állapota.

IRODALOM

- BELUSZKY P. – SIKOS T.T.** (1982): Magyarország falutípusai. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Elmélet – Módszer – Gyakorlat, 25. Budapest
- BELUSZKY P. – KOVÁCS Z.** (2011): Települések. In: Kocsis K. – Schweitzer F. (szerk.): Magyarország térképekben. Budapest, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet. pp. 121-138.
- BAJMÓCY P. – BALOGH A.** (2002): Aprófalvas településállományunk differenciálódási folyamatai. *Földrajzi Értesítő* 2002 3-4. pp. 385-405.
- CSAPÓ T.** (1999): Határ menti együttműködés a munkaerőpiac területén, különös tekintettel Vas és Zala megyére. In: Nárai M. – Rechnitzer J. (szerk.): Elvászott és összeköt a határ. MTA RKK, Győr-Pécs, pp. 269-295.
- DOBÁNY Z.** (2010): A Sajó-Bódva köze történeti földrajza (18-20. század). ANP Füzetek IX. Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság, Jósvalfő. 2010. p. 166
- DÖVÉNYI Z.** (2003): Településrendszer. In: Perczel Gy (szerk.): Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2003. pp. 519-562.
- G. FEKETE É.** (2007): Aprófalvaink átalakulóban. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): A kistelepülések helyzete és településföldrajza Magyarországon. Szombathely: Savaria University Press, 24-37.
- G. FEKETE É.** (2008): Az aprófalvak gazdasági megújulásának lehetőségei. Ezredforduló. Stratégiai Tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián Budapest: MTA Társadalomkutató Központ 3. 9-12.
- G. FEKETE É.** (2009): Aprófalvak és szegénység. Miskolc. Romakutató Központ pp. 1-9.
- G. FEKETE É.** (2010): Az aprófalvak és a településhálózati integráció. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): A településföldrajz aktuális kérdései. Savaria University Press, Szombathely, pp. 68-76.
- G. FEKETE É.** (2011): A helyi foglalkoztatás északkelet-magyarországi sajátosságai. In: Kocziszky Gy. – Szakály D. (szerk.): Tudásalapú társadalom – Tudásteremtés – Tudás-transzfer – Értékkrendváltás: VIII. Nemzetközi tudományos konferencia. [CD-ROM]. Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar.
- GULYÁS, L.** (2008): Regional disparities of Hungarian labour market 1990-2005. *Forum Geografic. Annual* 7. Nr 1/2008. Editura Universitaria Craiova, Craiova. 2008. 128-135. pp.
- KÓKAI S. – DOBÁNY Z.** (2011): A Hernád-völgyi települések demográfiai jellemzői és gazdasági fejlettségük néhány kölcsönhatása. In: Frisnyák S. – Gál A. (szerk.): A magyarországi Hernád-völgy. Nyíregyháza-Szerencs, 2011. pp. 241-266.
- PÉNZES J.** (2011): A jövedelmi szempontból elmaradott települések területi átrendeződése a rendszerváltozás után. *Földrajzi Közlemények* 135. évf. 1. pp. 59-69.
- PÉNZES J.** (2011): Szabolcs-Szatmár-Bereg megye jövedelmi térszerkezetének változásai a rendszerváltás után. *Területi Statisztika* 2. pp. 181-197.
- PÉNZES J.** (2010): Az infrastruktúra szerepe a terület- és településfejlődésben. In: Süli-Zakar I. (szerk.): A terület- és településfejlesztés alapjai 2. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. pp. 434-446.

- TÓTH J.** (2011): A jövő lehetőségei településrendszerünk fejlődésében. In: Gyenizse P. – Lovász Gy. – Tóth J. (szerk.): A magyar településrendszer. A változó természeti környezet és társadalmi-gazdasági viszonyok hatása Magyarország településrendszerére, Geographia Pannonica Nova; 10. köt. Pécs, pp. 163-169.
- TÓTH J.** (2008): Az agglomerálódás differenciáló hatása a kistelepülésekre. In: Csefkó F (szerk.): Ünnepi kötet Ivancsics Imre egyetemi docens, decan emeritus 70. születésnapjára. Pécs: JPTE Állam- és Jogtudományi Kar, pp. 221-233.
- TÓTH J.** (1999): Településrendszerünk legkisebb elemei. In: Közlemények. (szerk. Tóth J.): JPTE TTK Általános Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszék, pp. 229-254.
- TÓTH J.** (1989): A települések dinamikai típusai. In: Pécsi M (szerk.): Magyarország nemzeti atlasza. Kartográfiai Vállalat Budapest, p. 132.
- Népszámlálások 1970, 1980, 1990, 2001, 2011 évi kötetei